NA'MATAK (ROSA CANINA L.) O'SIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI VA QISHLOQ XO'JALIGIDAGI O'RNI

Iqlasbaev Azizbek Polat uli
Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Annotatsiya. *Ushbu tezisda na'matak (Rosa canina L.) o'simligining dorivorlik xususiyatlari va qishloq xo'jaligidagi ahamiyati tahlil qilingan. Na'matak mevasi vitamin C ga o'ta boy bo'lib, uning miqdori boshqa mevalarga nisbatan 10–50 baravar yuqoridir. Meva tarkibida vitaminlar (C, B, P, E, K), karotin, flavonoidlar, organik kislotalar, pektin va oshlovchi moddalar mavjud.*

Kalit so'zlar: *Na'matak, Rosa canina, vitamin C, dorivor o'simlik, antioksidant, qishloq xo'jaligi, farmatsevtika, agrotexnika.*

Аннотация. *В данной тезисе анализируются лечебные свойства и значение в сельском хозяйстве растения шиповник (Rosa canina L.). Плоды шиповника чрезвычайно богаты витамином С, содержание которого в 10–50 раз выше, чем в других плодах. В составе плодов присутствуют витамины (С, В, Р, Е, К), каротин, флавоноиды, органические кислоты, пектин и дубильные вещества.*

Ключевые слова: *Шиповник, Rosa canina, витамин С, лекарственное растение, антиоксидант, сельское хозяйство, фармацевтика, агротехника.*

Abstract. *This thesis analyzes the medicinal properties and agricultural significance of dog rose (Rosa canina L.). Rose hips are exceptionally rich in vitamin C, containing 10–50 times more than other fruits. The fruits contain vitamins (C, B, P, E, K), carotene, flavonoids, organic acids, pectin, and tannins.*

Keywords: *Dog rose, Rosa canina, vitamin C, medicinal plant, antioxidant, agriculture, pharmaceuticals, agrotechnics.*

Kirish

Na'matak (Rosa canina L.) — Ra'nodoshlar (Rosaceae) oilasiga mansub ko'p yillik buta bo'lib, O'zbekiston hududida tog' va to'qaylarda keng tarqalgan [1; 1–3-b.]. Bu o'simlik qadimdan xalq tabobatida shamollash, gripp, yurak-qon

tomir kasalliklari va moddalar almashinuvi buzilishlarida qo‘llanib kelinadi [5; 1–4-b.].

Na’matakning dorivorlik ahamiyati nafaqat vitamin C manbai sifatida, balki uning tarkibida mavjud bo‘lgan flavonoidlar, karotinoidlar va boshqa biologik faol moddalar bilan ham bog‘liq [6; 1–5-b.]. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar na’matak ekstraktining antioksidant, yallig‘lanishga qarshi, immunomodulyator va antibiofilm xususiyatlarini aniqlagan [5; 1–4-b.].

Na’matak nafaqat tibbiyotda, balki qishloq xo‘jaligida ham muhim o‘rin tutadi. Uning mevalari oziq-ovqat sanoatida sharbat, murabbo, sirop tayyorlashda, farmatsevtika sanoatida esa vitaminli preparatlar ishlab chiqarishda qo‘llaniladi [7; 1–10-b.]. Bundan tashqari, na’matak chorvachilikda ozuqa qo‘shimchasi sifatida ham foydalaniladi [7; 1–10-b.].

Botanik Tavsifi va Tarqalishi. Na’matak bo‘yi 1,5–3 metrga yetadigan tikanli buta bo‘lib, poyasi egiluvchan, yosh novdalari qo‘ng‘ir-qizil rangda [2; 1–6-b.]. Barglari toq patsimon murakkab, 5–9 yaproqchali. Gullari yirik, yakka yoki 2–3 tadan joylashgan, oq, pushti yoki qizil rangda, iyun-iyul oylarida gullaydi [2; 1–6-b.]. Mevasi — yorqin qizil rangli, tuxumsimon shakldagi soxta meva bo‘lib, avgust oxiridan kech kuzgacha pishadi [2; 1–6-b.].

O‘simlik asosan tog‘ va to‘qaylarda, tog‘ yonbag‘irlari va o‘rmon chekkalarida o‘sadi [1; 1–3-b.]. Na’matak issiqqa va namga talabchan bo‘lib, organik va mineral o‘g‘itlarga yaxshi javob beradi [3; 1–4-b.].

Kimyoviy Tarkibi. Na’matak mevasi vitaminlarga o‘ta boy. Uning tarkibida vitamin C (4–6%, ba’zan 18% gacha), vitamin P, K, B guruhi vitaminlari, karotinlar, flavonoidlar, qandlar (18% gacha), organik kislotalar (limon va olma kislotalari), pektin va oshlovchi moddalar mavjud [8; 5272-b.]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, na’matak mevasidagi vitamin C miqdori boshqa ko‘plab mevalarga nisbatan 10–50 baravar yuqori [4; 725–733-b.].

Ilmiy tadqiqotlarda na’matak mevasining vitamin C miqdori 502–714 mg/100 g (yangi vazn) oralig‘ida ekanligi aniqlangan [9; 2847-b.]. Mineral moddalardan kaliy, temir, marganes, fosfor, kalsiy va magniy tuzlari mavjud [8; 5272-b.]. Urug‘ida vitamin E va moy mavjud [8; 5272-b.].

Dorivor Xususiyatlari.

Immunitetni mustahkamlash. Na’matak mevasi vitamin C ning tabiiy konsentrati bo‘lib, organizmning immunitetini oshiradi va shamollash kasalliklarining oldini olishda samarali [4; 725–733-b.].

Antioksidant va yallig‘lanishga qarshi ta’sir. Ilmiy tadqiqotlar na’matak ekstraktining kuchli antioksidant va yallig‘lanishga qarshi xususiyatlarini

tasdiqlagan [6; 1–5-b.]. Bu xususiyatlar uning tarkibidagi flavonoidlar, karotinoidlar va vitamin C bilan bog‘liq [8; 5272-b.].

Buyraklarni himoya qilish. Hayvonlar ustida o‘tkazilgan tadqiqotlar na’matak meva ekstraktining buyrak funksiyasi buzilishlariga qarshi himoya ta’sirini ko‘rsatdi [12; 1–8-b.].

Antimikrob ta’sir. Tadqiqotlar na’matak mevasi ekstraktining Candida albicans ga qarshi antibiofilm xususiyatini aniqlagan [5; 1–4-b.].

Qishloq Xo‘jaligidagi O‘rni

Oziq-ovqat sanoati. Na’matak mevasidan sharbat, murabbo, sirop, choy va vitaminli konsentratlar tayyorlanadi [7; 1–10-b.].

Farmatsevtika sanoati. Na’matak mevasi farmatsevtikada vitamin C manbai sifatida kapsula, tabletka va siroplar ishlab chiqarishda qo‘llaniladi. Meva urug‘idan olingan moy teri kasalliklarini davolashda ishlatiladi [7; 1–10-b.].

Chorvachilikda ozuqa qo‘shimchasi. Na’matak mevasi chorva mollari va parrandalar uchun ozuqa qo‘shimchasi sifatida qo‘llanilib, hayvonlar salomatligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [7; 1–10-b.].

Xulosa

Na’matak (Rosa canina L.) ko‘p qirrali qimmatga ega o‘simlik bo‘lib, uning dorivorlik xususiyatlari ilmiy jihatdan isbotlangan. Vitamin C ga boyligi, antioksidant va yallig‘lanishga qarshi ta’siri uni farmatsevtika sanoatida muhim xom ashyo manbaiga aylantiradi. Qishloq xo‘jaligida na’matak yetishtirish oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash va qo‘shimcha daromad manbalarini yaratish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Xamrayev R.R. Namatak (Rosa canina L.) o‘simligining dorivor xususiyatlari va tibbiy ahamiyati. Zenodo, 2025. 1–3-b.

2. Islamova S.N. Na’matak o‘simligining xususiyatlari. Qo‘qon davlat pedagogika instituti ilmiy xabarlari, 2025-yil 3-son. 1–6-b.

3. Sodiqova D., Yuldosheva M., Xudoyqulov R. Na’matak o‘simligi va uning foydali xususiyatlari. Ilmiy anjumanlar, 2025. 1–4-b.

4. Chrubasik C., Roufogalis B.D., Muller-Ladner U., Chrubasik S. A systematic review on the Rosa canina effect and efficacy profiles. Phytotherapy Research, 2008; 22(6): 725–733-b.

5. Sodiqova D.G‘., Rahimova D. Na’matak (Rosa canina) o‘simligining ahamiyati. Modern Science, 2024. 1–4-b.

6. Bioactive potential of Rosa canina L. fruits: antioxidant, cytotoxic, and antimicrobial activity. ScienceDirect, 2025. 1–5-b.

7. Grigorova S. Application of Rose Hip Fruits as Feed Supplement in Animal Nutrition. Journal of Agriculture Food and Development, 2021. 1–10-b.

8. Polumackanycz M. et al. Phenolic Composition and Biological Properties of Wild and Commercial Dog Rose Fruits and Leaves. Molecules, 2020; 25(22): 5272-b.

9. Stamin F.D., Vijan L.E., Topală C.M., Cosmulescu S.N. The Influence of Genotype, Environmental Factors, and Location on the Nutraceutical Profile of Rosa canina L. Fruits. Agronomy, 2024; 14(12): 2847-b.

10. Grigoriadou K. et al. Unveiling the nutritional value: Phytochemical profiling of Greek Rosa canina L. germplasm. Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca, 2024.

11. Eyduran S.P., Akin M., Ercisli S., Zeybekoglu E. Morphological and biochemical diversity in Rosa species. Acta Scientiarum Polonorum Hortorum Cultus, 2022; 21(5): 163–171-b.

12. Changizi Ashtiyani S. et al. Protective effects of Rosa canina L fruit extracts on renal disturbances induced by reperfusion injury in rats. 2013. 1–8-b.